

КАТЕГОРІАЛЬНА РОЗМЕЖОВАНІСТЬ ПОНЯТЬ "ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ" ТА "МЕТОДИКА НАВЧАННЯ"

У статті на основі аналізу існуючих у психолого-педагогічній літературі підходів щодо розуміння сутності процесу навчання, здійснено спробу категоріального розмежування понять "технологія навчання" та "методика навчання". На теоретичному рівні визначено взаємозалежність методики та технології навчання через їх ієрархічність та взаємокомпонентність; дидактичні вимоги до технологічного процесу у вищому навчальному закладі; відмінності між педагогічними категоріями "технологія", "модель", "засіб".

Ключові слова: технологія навчання; методика навчання; процес навчання; технологічний процес.

Постановка наукової проблеми та її значення. Виходячи з того, що одним із пріоритетів розвитку сучасної освіти, згідно із положеннями "Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті" є розробка і запровадження педагогічних інновацій, нових технологій навчання, перед дослідниками постало завдання мобілізувати наукові пошуки, визначаючи їх проблематику у означеній площині.

Водночас, науковці (В. Загвязинський, І. Котова, І. Нікішина, О. Остапенко, С. Смірнов, Є. Шиянов) наголошують на тому, що до сьогоднішнього дня в педагогічній науці, передусім, відбувається некоректне отождоження технологій навчання з методами та методиками, спричинене тим, що ключовою ланкою технології є детальне визначення кінцевого результату, а точне його досягнення – сутність поняття методики. Отож, чіткості з приводу того, чим метод навчання відрізняється від способу, а методика від технології, у педагогічному середовищі до цього часу немає.

Зазначене загострює протиріччя між категоріальним тлумаченням сучасних ключових педагогічних понять: "технологія навчання" та "методика навчання".

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Теоретико-методичні засади технології навчання та методики навчання як педагогічних явищ опрацьовували К. Баханов, В. Головенкін, Б. Голуб, І. Дичківська, М. Лазарев, І. Нікішина, О. Пехота та ін., дидактичні аспекти – Б. Голуб, П. Гусак, І. Нікішина, І. Підласий, В. Саблін, С. Слакwa, С. Смірнов, М. Фіцула, В. Ягупов та ін.; технології навчання у контексті професійної підготовки вчителя описані у роботах П. Гусака, О. Дубасенюк, Л. Мільто, О. Пехоти, О. Пометун та ін. Проте, у наукових роботах досі немає чіткого розрізнення вищезазначених термінів.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті – на основі аналізу наукових джерел категоріально розмежувати поняття "технологія навчання" та "методика навчання".

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Схожість між технологією та методикою, наголосує В. Воронов, дійсно є:

- методика говорить про дії педагога, прийоми, правила, умови, майже про те саме і технологія;
- методика учить, рекомендує застосовувати певні прийоми і правила, але технологічний підхід характеризують відмінні риси: діагностичність цілей і можливість виміряти ступінь їх досягнення; післяопераційний, алгоритмічний опис діяльності учасників педагогічного процесу; відтворюваність процедур, можливість повторити їх в аналогічних умовах [1, с. 170].

Визначаючи їх схожість, дослідники також вказують на різницю між технологією навчання та методикою.

По-перше, методика, переважно, – це сукупність рекомендацій щодо організації і проведення навчального процесу. Г. Селевко вважає, що різниця між методикою предметного викладання, складеної із окремої та загальної методики, яка, водночас, має загальнодидактичний зміст, і сама може бути метатехнологією, полягає у "розставленні акцентів" [9, с. 9]. Відтак, термін "методика" має кілька значень:

- методика викладання навчальної дисципліни;
- методика викладання модулів, розділів, тем;
- методика організації та проведення різних форм занять та заходів;
- методика формування знань, умінь та навичок;
- методика у вигляді мікротехнології: алгоритм, інструкція, рекомендації тощо [там само, с. 9–10].

З цієї причини, інколи відбувається своєрідне умовне накладання категорій "форма", "метод", "технологія", або ж часто на практиці "зустрічаємося з окремими елементами технології, які оманливо сприймаються за цілісну технологію і додають плутанини в розумінні сутності цієї дидактичної категорії" [11].

Технологія навчання виявляє гарантованість кінцевого результату і є проєктом майбутнього навчального процесу. Причому мета, зміст і методика навчання – рівноправні компоненти методики викладання окремої дисципліни, а методика організації індивідуальної навчальної діяльності студентів і методика контролю за ходом їх навчання – рівнем нижчі, ніж названі раніше компоненти. Різниця між технологіями навчання окремопредметного, локального рівнів і методиками навчання полягає у тому, що у технологіях більш представлені процесуальний, кількісний і розрахунковий компоненти, у методиках – цільовий, змістовий, якісний і варіативно-орієнтовальний компоненти (І. Нікішина, Г. Селевко). Технологія навчання відрізняється від методики відтворюваністю, стійкістю результатів, відсутністю багатьох умов, названих І. Нікішиною "якщо" ("якщо талановитий викладач", "якщо здібні студенти" і т. п.). Однак, "змішування" технологій і методик призводить до того, що іноді методики входять до складу технологій, або ж, навпаки, ті чи інші технології – до складу методик навчання [9, с. 10]. Найчастіше на практиці викладачі використовують замість самої технології навчання конструювання конкретної методики навчання на основі вибраної технології. Методика може бути динамічно залежно від характеру матеріалу, контингенту студентів, ситуації навчання, компетенції педагога, тому відпрацьовані типові методики перетворюються на технології: методику можна довести до рівня технології [2, с. 66; 3, с. 320]. Причому, у співвідношенні "технологія навчання" та "методичні основи" останнє виступає як похідне від першого. Так, О. Пометун методи інтерактивного навчання розглядає як складника технології інтерактивного навчання, разом з чітко спланованим очікуваним результатом навчання та розумовими і навчальними умовами й процедурами, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів [7, с. 24].

Отож, попри спільні та схожі дидактичні риси (компонентна наповнюваність, рівнева характеристика тощо), відмінним, по-перше, між аналізованими педагогічними категоріями є те, що за певно визначених дидактичних умов методика навчання може перейти на рівень технології навчання.

По-друге, за своєю суттю технологія навчання носить яскраво виражений персоналізований характер та дуже близька до поняття "авторська методика навчання": "Якщо поняття "методика" виражає процедуру використання комплексу методів та прийомів навчання, як правило, безвідносно до діяча, що їх здійснює, то технологія навчання передбачає приєднання до неї особистості викладача в усіх її багатообразних проявах. Звідси очевидно, що будь-яка дидактична задача може бути ефективно розв'язана з допомогою технології, спроектованої та реалізованої кваліфікованим педагогом-професіоналом" [6, с. 110]. Таким чином, технологія навчання розглядається дослідниками (В. Саблін, С. Слакwa) як "найвища стадія розвитку методики, коли поруч з її персоналізацією відбувається детальна розробка основних складників – цілеутворення, прогнозування, вибір оптимальних форм, методів і засобів навчання, організація взаємодії учасників навчального процесу, оцінка, контроль та корекція знань, навичок та умінь тих, хто навчається, з метою гарантованого досягнення дидактичних цілей" [там само, с. 111]. Педагоги, які йдуть самостійним шляхом пошуку оптимальної системи навчання, на переконання К. Баханова, "виявляють справжнє мистецтво і рано чи пізно приходять до створення технології" [11].

З цього приводу повністю погоджуємося з висновками науковців, особливо, стосовно удосконалення поняття "технологія навчання" до поняття "авторська методика навчання", оскільки емпіричний досвід показує, що найкраще певно розроблена технологія реалізується безпосередньо її авторами (наприклад, технології педагогів О. Захаренка, В. Сухомлинського, В. Шаталова та ін.), адже решта "користувачів" однозначно вносить у технологію персональні дидактичні зміни, адаптуючи її до власного стилю викладання чи стилю роботи конкретного навчального закладу, надаючи технології чітко виражених особистісних рис. Звертаємо увагу на те, що зазначені відмінності технології від методики підкреслюють доцільність визначених нами компонентів технології навчання: мета, зміст навчання та його технологічна підсистема (принципи, форми, методи, прийоми та засоби навчання). Щодо цього існують і суперечливі думки: з одного боку, про те, що педагогічна праця слабо піддається технологізації, отож, професійні дії можуть розглядатися як технологічні, "виробничі" [1, с. 170–171]; або ж, з іншого боку, головною особливістю технології навчання є можливість її повторення будь-яким педагогом [11]. Виокремлене вимагає антиперсоналіфікації через масовість тиражування і, водночас, загалом унеможливає піддати технологізації педагогічний процес. Вбачаємо причину цього у розрізненому розумінні науковцями сутності поняття "технологія навчання" як дидактичного явища, що й породжує неоднозначність та категоричність їхніх думок.

По-третє, технологія можна відтворити і тиражувати, гарантуючи високу якість навчально-виховного процесу або рішення тих педагогічних задач, які у ній закладені [3, с. 320]. Вона також, на відміну від методики, має системність, алгоритмічність (покроковість), оптимальність та природовідповідність. Як система, технологія навчання "не допускає варіативності, проб і помилок, з неї не можна викинути якісь елементи" [4, с. 10].

Отож, первинними відмінностями між технологією навчання та методикою навчання на користь першого поняття є:

- наявність методики навчання у складі технології навчання та здатність методики навчання переходити на вищий ієрархічний рівень педагогічних категорій – технологію навчання;

- компонентна наповнюваність процесуального, кількісного та розрахункового характеру;
- персоніфікованість;
- притаманність відворюваності, стійкості та якості результатів, тиражованості, системності, алгоритмічності, оптимальності.

Різницю між побудовою навчання на основі методики та на основі технологічних принципів можна показати схематично (І. Котова, О. Пометун, Л. Пироженко, С. Смірнов, Є. Шиянов), у вигляді поступової, поетапної реорганізації процесу навчання від методів до технології. Згідно із цими схемами, на першому етапі процес навчання будується на основі методики, де корекція як зворотний зв'язок відбувається у якості контролю щодо ефективності організації діяльності тих, кого навчають (див. рис. 1).

Рис. 1. Процес навчання, побудований на основі методики (за І. Котовою, С. Смірновим, Є. Шияновим)

На другому етапі процес навчання будується за технологічними принципами, але не повністю технологізований. Така схема має блочний вигляд, як перший крок від методики до технології, а компонент "організація діяльності" реорганізовується у блок мотивації і організації діяльності тих, хто навчається. Центральний момент такої схеми – дія засобів навчання, які й визначають сутнісну (технологічну) особливість технології навчання: за технологічних умов найвирішальнішим є застосування засобів навчання (засобів контролю, діагностики тощо) на ключовому етапі – етапі навчальної діяльності, а не будь-якому з них (І. Котова, С. Смірнов, Є. Шиянов) [там само, с. 404]. Однак для повноцінної технології у ній бракує постійного зворотного зв'язку, який охоплював би не лише мотивацію та організацію студентів, а й результативність дії засобів навчання (див. рис. 2).

На третьому етапі навчання будується як повноцінний технологічний процес, утримуючи блочну (поетапну) структуру. Така схема зворотного зв'язку спрямована на усі структурні компоненти, насамперед, на дію засобів навчання як саму сутність процесу навчання, яка передбачає планування його результатів – чіткий орієнтир ефективності (дієвості) використовуваних засобів навчання (див. рис. 3). Зважаючи на це, педагогу недостатньо знати методику: він повинен уміти трансформувати знання в вміння, тобто чітко володіти технологією отримання запланованого результату.

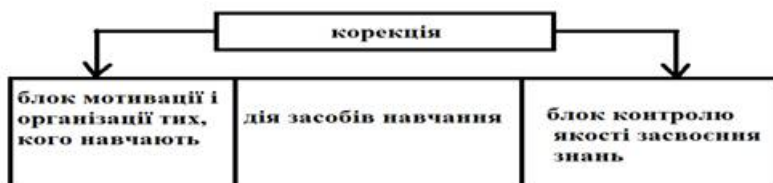

Рис. 2. Процес навчання, побудований за технологічними принципами (за І. Котовою, С. Смірновим, Є. Шияновим) [там само, с. 404]

Відтак, ключовий момент поступової поетапної реорганізації процесу навчання від методів до технології – майстерна діяльність викладача. Наголосимо на тому, що найсуттєвішою відмінністю між технологією навчання і методикою навчання вважаємо поетапну педагогічну рефлексію – зворотний зв'язок між попереднім етапом заняття з метою з'ясування рівня його засвоєння та можливості переходу до наступного етапу заняття. Таким чином, саме від викладача залежить: застосує він методику чи перетворить її у технологічне навчання – найвищий його рівень.

Наприклад, дії викладача, який добре володіє методикою навчання, якісно пояснює навчальний матеріал на лекції із застосуванням різноманітних засобів навчання, проте після пояснення лише наприкінці заняття, а не після кожного етапу лекції, запитує: "Ви зрозуміли?", розцінюємо як суто методичні дії. Адже, якщо студенти відповідають: "Ні", викладач, традиційно, починає нервово апелювати на кшталт: "Вам що пояснюй, що не пояснюй, ви не уважно мене слухаєте!". Якби ж викладач долучав рефлексивну частину на кожному етапі лекції, можна було б говорити про те, що він застосовує технологію навчання, бо ключовий момент переходу методики навчання на рівень технології – застосування рефлексивних вправ: "Обов'язковим є постійний зворотний зв'язок, внесення виправлень та змін у подальшу діяльність" [4, с. 10].

Рис. 3. Навчання, побудоване як технологічний процес (за О. Пометун) [7, с. 22]

Окремі науковці впевнені у тому, що технологією навчання від методики навчання відрізняє лише урахування суб'єкта "викладач" у першому дидактичному явищі. На противагу цьому, вважаємо, що методика навчання якраз і налаштована на суб'єкта навчання "викладач", бо подається у вигляді опису дій щодо діяльності саме викладача, а не студента. Технологія ж навчання враховує у своєму контексті не лише суб'єкта "викладач" та долучає до нього суб'єкта "студент", а, передусім, з'ясовує та чітко передбачає певні особливості їхньої взаємодії, якість результату цієї взаємодії, можливість коригування знань, умінь та навичок після рефлексії, тобто дидактико-психологічні особливості. Такі особливості – нерозривне поєднання дидактичних (принципів, форм, методів, прийомів, засобів тощо) та психологічних аспектів (умов позитивної взаємодії викладача та студентів), без яких неможлива їх реалізація, оскільки процесом навчання завжди керує суб'єктний чинник. За таких умов методика навчання – сукупність методів (опис дій), а технологія навчання – процедура якісного виконання описаних дій – ефективне навчання. Через це різницю між технологією навчання та методикою навчання О. Пометун, Л. Пироженко, вбачають "у тому ж, у чому відмінність між технологією й ремісництвом у виробничій сфері. Тобто, це відмінність між високопродуктивним машинним виробництвом і порівняно низькопродуктивною ручною працею" [7, с. 20]. Відтак, як показує досвід, досі не створено універсальної технології навчання, яка б стовідсотково гарантувала успіх, адже ще філософи стародавнього світу помітили, що на результати навчання впливають такі групи чинників: особистість педагога, якості того, кого навчають, та його бажання навчатися, спосіб навчання. Технології зараховують "до останньої групи чинників, які дають відповідь на запитання, як навчати, але не виключає дію двох перших – якостей учителя та учнів, тобто людського чинника" [10, с. 220]. Суб'єктність (різноаспектність різновальної взаємодії суб'єктів навчання) та визначені на її основі дидактико-психологічні умови визначаємо однією із основних відмінностей між методикою та технологією навчання.

Враховуючи вищезазначене, традиційну, представлену рекомендаціями ЮНЕСКО [7, с. 20] схему реалізації технології навчання (див. рис. 4), доповнюємо компонентами, що конкретніше вказують на різницю між технологією та методикою навчання (див. рис. 5):

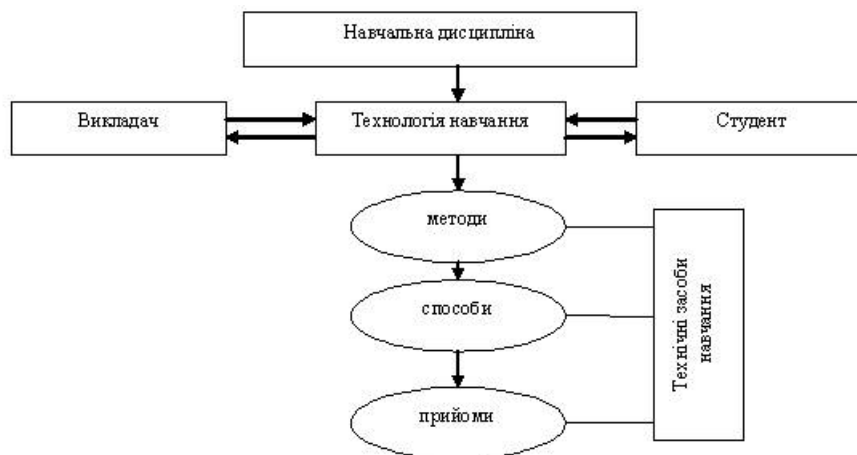

Рис. 4. Реалізація технології навчання (за рекомендаціями ЮНЕСКО) [12, с. 273–274].

Рис. 5. Взаємозалежність методики та технології навчання

Як бачимо, взаємозалежність методики та технології навчання виявляється у їх ієрархичності (методика → технологія) та взаємокомпонентності (методика – у складі технології) як прикладу руху від опису дій (методики навчання) до процедури якісного виконання описаних дій – ефективного навчання з гарантованим якісним результатом (технології навчання).

Також близьким за уживаністю до терміна "технологія", на думку К. Баханова, є термін "модель". Їх дослідник чітко розмежує: "Будь-яка педагогічна технологія є моделлю, але не кожна модель є технологією, а лише та, яка має специфічні ознаки: спроектованість, контрольованість, оптимальність тощо" [11]. Науковець також згадує про так звані "гнучкі технології", які посядають проміжне місце між моделлю і (жорсткою) технологією як спробі технологізувати організацію пошукової діяльності. Однак, за таких умов "точне відтворення навчальних процедур унеможливується, тому технологічний процес стає нежорстким" [там само]. Основна спрямованість гнучких технологій навчання полягає у тому, щоб зробити процес вивчення кожної дисципліни у вузі по-справжньому творчим й індивідуальним (П. Гусак). Отож, "гнучкість" технології навчання можна розглядати як її адаптованість до конкретного процесу навчання (наприклад, до професійної підготовки вчителів певної спеціальності).

Через це науковці визначають наступні вимоги до технологічного процесу навчання:

- засоби навчання повинні відігравати у навчанні провідну роль;
- мета навчання повинна бути діагностичною (з точною вказівкою необхідного рівня засвоєння);
- досягнення кінцевого результату здійснюється з точністю до 100% [6, с. 406].

Отже, загалом, різниця між технологією навчання і методикою навчання, на користь першого поняття, також полягає у:

- вищому, гарантованішому рівні та стійкості очікуваного результату;
- можливості змоделювати, спроектувати майбутній процес;
- відтворюваності поетапних дій;
- процесуальній полегшеності застосування шляхом усунення багатьох умовностей;
- особистісному характері виконавця (викладача);
- детальній розробці та функціонуванні складників процесу навчання;
- значущій ролі засобів навчання.

Зважаючи на вищевказане, слушним є розрізнення поняття "технологія" і "засіб", здійснене О. Пометун, яка вказує на те, що:

· засоби – знаряддя, інструментарій педагогічної діяльності, сукупність матеріальних і духовних об'єктів і явищ, які використовуються для вирішення педагогічних завдань;

· технологія – один з провідних засобів у діяльності вчителя, який має особливу функцію інтегрованого педагогічного засобу та через який відбувається використання й застосування у педагогічному процесі інших педагогічних засобів (педагогічного спілкування, змісту, методів і прийомів, організаційних форм тощо) [8, с. 47].

Однак, досвід роботи з викладачами сфери професійної освіти, свідчить, що вони, переважно, не володіють своїм інструментарієм, а часто навіть не підозрюють про його різноманіття. Вважаємо, викладачеві, чия дидактична роль вирішальна у перетворенні методики навчання на технологію навчання, вибір технології необхідно розпочинати з вибору засобів навчання як педагогічного інструментарію реалізації конкретної технології навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на основі аналізу наукових джерел нами категоріально розмежовано поняття "технологія навчання" та "методика навчання" та зроблено такі висновки:

1. Технологію навчання вважаємо процесуально-дієвим складником дидактичної системи, завдяки якому реалізується гарантований рівень очікуваного результату шляхом відтворюваності поетапних дій з метою моделювання та проектування майбутньої професійної діяльності за умови компетентності викладача, детальної розробки та функціонування складників процесу навчання.

2. Найсуттєвішими відмінностями між технологією навчання та методикою навчання на користь першого поняття є наявність методики у складі технології та здатність методики (опису дій) переходити на вищий ієрархічний рівень – технологію навчання (процедуру якісного виконання описаних дій); компонентна наповнюваність процесуального, кількісного та розрахункового характеру; персоніфікованість (особистісні характеристики викладача, його майстерна діяльність); притаманність відтворюваності, стійкості та якості результатів, тиражованості, системності, алгоритмічності, оптимальності; процесуальна полегшеність застосування шляхом усунення багатьох умовностей; значуща роль засобів навчання; застосування поетапної педагогічної рефлексії; урахування дидактико-психологічних особливостей, ґрунтованих на суб'єктному характері процесу навчання.

Вважаємо, що подальшого вивчення потребує питання визначення критеріальних ознак технології навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воронов В.В.* Воспитательные технологии и системы / В.В. Воронов // Педагогика: учеб. / Л.П. Крившенко [и др.]; под ред. Л.П. Крившенко. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – С. 168–195.
2. *Загвязинский В.И.* Стратегические ориентиры и реальная политика развития образования / В.И. Загвязинский // Педагогика. – 2005. – № 6. – С. 10–14.
3. *Крившенко Л.П.* Современные технологии обучения : Педагогика: учебн. пособие Л.П. Крившенко, М.Е. Вайндорф-Сысоева [под ред. Л.П. Крившенко]. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – С. 317–341.
4. Навчання через дебати: різноманіття поглядів: адаптований переклад з англ. / Альфред Шнайдер, Максвелл Шнурер; [за заг ред. О.І. Пометун; пер.: Г. Гупан, Т. Клекота]. – К.: БФ "Вчителі за демократію та партнерство", 2009. – 320 с.
5. *Никишина И.В.* Инновационные педагогические технологии и организация учебно-воспитательного и методического процессов в школе: использование интерактивных форм и методов в процессе обучения учащихся и педагогов. – 2-е изд., стереотип. / И.В. Никишина. – Волгоград: Учитель, 2008. – 91 с.
6. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов и др.; [под ред. С.Л. Смирнова]. – 4-е изд., испр. – М.: Изд. центр "Академия", 2001. – 512 с.
7. *Пометун О.І.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко / [за ред. О.І. Пометун]. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
8. *Пометун О.* Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище / О. Пометун // Рідна школа. – 2007. – № 5. – С. 46–49.
9. *Селевко Г.К.* Педагогические технологии на основе дидактического и методического усовершенствования УВП / Г.К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 288 с. – Серия "Энциклопедия образовательных технологий".
10. Янкювич О.І. Розвиток освітніх технологій у сучасному ВНЗ педагогічного профілю / О.І. Янкювич // Вища освіта України № 3 (додаток 2) – 2008 р. – Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології". – Т. 2. – С. 215–222.
11. *Баханов Костянтин.* Технологізація процесу навчання: дидактичні та філософські виміри / Технологія навчання як дидактична категорія. Режим доступу : http://www.bdpu.org/scientific_published/Pedagogical_studios/19.
12. UNESCO. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization In Education for the Media and the Digital Age. Vienna: UNESCO, 1999. – С. 273–274.

Подано до редакції 18.10.2010